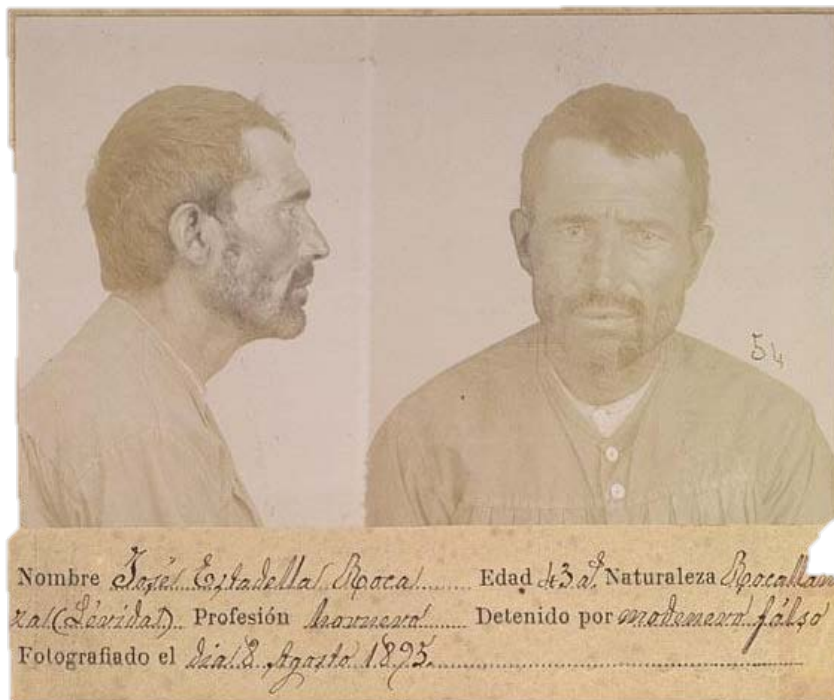

Treball de fi de grau

Els inicis de la policia científica a Espanya

Balanç historiogràfic i estat de la qüestió

Autor: Denis Lopez Gil

Tutor: Javier Tébar Hurtado

Imatge de portada: Imatge extreta de l'àlbum de fotografies del gabinet Antropomètric del Govern Civil de Barcelona de l'any 1895;
<http://pares.mcu.es/ParesBusquedas20/catalogo/show/6990696>

Resum:

Aquest treball té el propòsit de fer un balanç bibliogràfic sobre la història de les primeres passes de la policia científica a Espanya i aproximar-se al coneixement historiogràfic de com les noves tècniques criminalístiques es van anar introduint a l'administració estatal gràcies a la influència que els dirigents polítics van rebre per part de destacats científics, ja que la seva aparició va estretament lligada a les constants reformes que van tenir lloc durant el segle XIX i el primer terç del segle XX a l'organització policial en resposta a la complexitat dels esdeveniments socials i polítics d'aquest període.

Paraules clau: Policia, Policia Científica, Ordre Públic, Investigació Criminal, Antropometria, Dactiloscòpia.

Abstract:

The objective of this essay is to make a bibliographical analysis about the history of the first steps of the scientific police in Spain. It also focuses on achieving a historiographical knowledge of how the new forensic techniques were introduced in the state administration thanks to the influence made by scientific lobbies to the politicians of the time. It is also important to point out that the appearance of those forensic techniques were strongly tied to the numerous reforms made by the police force during the 19th century and the first third of the 20th century due to the social and political events that took place in that period of time.

Keywords: Police, forensics, Public Order, Criminal Investigation, Anthropometry, Dactyloscopy.

SUMARI

1	INTRODUCCIÓ I PROPÒSIT:	1
2	EVOLUCIÓ HISTÒRICA DE LA INVESTIGACIÓ CRIMINAL.....	2
3	CAP A LA CREACIÓ D'UNA POLICIA A L'ESTAT ESPANYOL, SEGLES XIX-XX.....	8
3.1	La Policia a finals del segle XVIII i inicis del segle XIX.....	10
3.2	El període Isabelí, Sexenni Revolucionari i Primera República (1833-1874)	12
3.3	La modernització de la policia, la Restauració borbònica (1874-1931)	15
4	ORDRE PÚBLIC: SOLUCIÓ MILITAR O CIVIL, AFECTACIÓ A LES REFORMES POLICIAIS.....	21
5	L'ADOPCIÓ DE LES NOVES TÈCNIQUES CRIMINALÍSTIQUES A LA POLICIA ESPANYOLA.....	24
5.1	Els inicis de la fotografia policial a Espanya	25
5.2	El Gabinet Antropomètric de Barcelona.....	27
5.3	La dactiloscòpia a Espanya.....	31
5.4	La introducció de la Medicina Legal.....	36
6	CONCLUSIONS	37
7	BIBLIOGRAFIA.....	39

1 INTRODUCCIÓ I PROPÒSIT:

L'any 2011 es va commemorar el centenari de la Policia Científica a Espanya. Es dona aquesta data ja que el 25 de juny de 1911 va iniciar la seva tasca a Madrid el servei d'Identificació Dactiloscòpica i que tenia com objectiu inicial, la ressenya dels detinguts amb la confecció d'una fitxa amb la seva descripció física i les seves empremtes digitals a la qual, poc després, es van afegir també les seves fotografies.

El 1921, com a conseqüència de l'assassinat del President del Consell de Ministres, Eduardo Dato, la Policia Governativa va experimentar una nova reorganització i el Gabinet d'Identificació de Madrid va esdevenir en Gabinet Central d'Identificació, al qual els gabinets provincials havien de trametre duplicats de les ressenyes policials obtingudes. El mateix any 1921 també va veure la llum el primer Laboratori de Tècnica Policial, que estudiava les empremtes, rastres o altres elements que els investigadors localitzaven al lloc dels fets.

Després de tot un seguit de reformes i millores a l'estructura i la formació policial destinada a una especialització i coneixement de les tècniques d'investigació, l'any 1930 apareix el primer maletí d'inspeccions oculars a Espanya i que superava dissenys anteriors com és el cas del maletí de Bertillon (Otero Soriano, 2010:20; Lecina Calvo, 1998:12-13).

Aquest maletí disposava de les eines més avançades i necessàries pel revelat, modelat i buidatge d'empremtes, l'obtenció d'impressions, dibuix de plànols i la manipulació i conservació de proves, entre d'altres operacions. Suposava un gran avenç respecte les tècniques d'investigació criminal que s'havien practicat en altres períodes, fet que situava a la policia espanyola a la mateixa alçada que les policies d'altres països pel que fa als aspectes tècnico-policials.

Tot i que l'any 1911 representi el punt de sortida oficial, la inclusió de les tècniques científiques a la investigació criminal ja es produïa des de mitjans de segle XIX. Això va coincidir amb una sèrie de canvis de pensament, de legislació i arran de la necessitat de disposar d'un cos de policia modern i eficient, que

pogués actuar davant dels diferents conflictes socials que van tenir lloc a Espanya durant el segle XIX i el primer terç del segle XX.

Aquest treball fa un repàs a algunes de les obres produïdes per la historiografia especialitzada en la historia de la policia, el manteniment de l'ordre públic, la criminologia i la criminalística, amb l'objectiu de conèixer quins van ser els elements que van ajudar en la modernització i tecnificació de la policia.

2 EVOLUCIÓ HISTÒRICA DE LA INVESTIGACIÓ CRIMINAL

Actualment, gràcies a la informació facilitada pels mitjans de comunicació, la literatura o el cinema, es pot observar com els cossos policials, entre d'altres, tenen una important funció: la resolució de delictes o investigació criminal, definides com el conjunt de tècniques multidisciplinars destinades a conèixer la veritat respecte la comissió i autoria d'un delicte.

Aquestes tècniques, a banda de la gestió de la informació i anàlisi que l'investigador pugui anar desenvolupant, han anat apareixent, modificant-se i ampliant-se en el temps a mesura que avançaven els coneixements científics i s'aplicaven a la investigació criminal. Així, s'han anat creant el que anomenariem Ciències Criminalístiques¹. Per aquests motius son popularment conegudes la presa d'empremtes dactilars, la fotografia, la inspecció ocular, l'estudi de les taques de sang o de fluids corporals, entre d'altres, gestions que realitzen les conegudes com unitats de Policia Científica.

Moltes d'aquestes tècniques van anar apareixent durant el segle XIX i es van introduir en els cossos policials arran del canvi de paradigma que van patir, que els va fer passar de ser una estructura destinada a mantenir l'ordre públic i el règim polític establert, a interessar-se en la investigació criminal. En conseqüència, es van centrar en la resolució del fet delictiu de forma especialitzada i/o

1 Si bé aquesta és una definició de caire personal respecte la criminalística, existeixen diferents visions realitzades per Hans Gross, Moreno González o altres, tots arriben a una conclusió similar i en la qual es defineix la criminalística com la ciència penal natural en la qual mitjançant l'aplicació dels seus coneixements, metodologia i tecnologia a l'estudi de les evidències materials, descobreix i verifica científicament l'existència d'un fet presumptament delinqüencial i als presumptes autors facilitant-ne les proves corresponents als òrgans judicials.

Per veure més consulteu: Gross, Hans (1893) Manual del Juez (...); Moreno González, L.Rafael (1977), Manual de Introducción a la criminalística, Ed.Porrúa

professionalitzada (Cabezas Esteban, 2010:21-22), influenciats també pels nous pensaments de caire criminològic que buscaven conèixer l'origen del comportament criminal.

Des del punt de vista del coneixement històric, saber com ha estat l'evolució d'aquesta pràctica al llarg del temps i en especial a Espanya, resulta una tasca complicada; en paraules de Martin Turrado Vidal (1985:7): *“gairebé no hi ha obres a les quals es pugui rastrejar quelcom(...) i no hi ha cap estudi mitjanament seriós respecte aquests dos temes”*, fent referència a la lluita contra el crim i a la Brigada d'Investigació Criminal. En aquest mateix sentit, Turrado Vidal (1991:130) assenyala que a Espanya, la investigació criminal s'ha treballat de forma indirecta, mitjançant estudis històrics sobre dret penal per una banda, i estudis de determinats grups criminals o règim penitenciari, per una altra.

En la seva tesi doctoral, Pedro Cabezas Esteban (2010) va fer un important recull sobre l'evolució de la policia i de com s'investigaven els diferents fets delictius. En aquesta evolució, segons l'autor, va ser molt rellevant l'especialització dels agents de policia i la derivació en diferents unitats específiques.

Segons la classificació realitzada per Cabezas Esteban (2010:21-22), la Historia de la Investigació Criminal es composaria de les següents fases:

- Època Primitiva o Arbitrària, en la qual no existeix una investigació policial tal i com s'entén actualment i que abastaria des dels inicis de l'esser humà en comunitat fins a segle XVIII.
- Etapa Mitja o d'Iniciació a la Tècnica Policial, compresa entre el final de l'anterior període fins a finals del segle XIX.
- Tercera Fase, en la qual neix la veritable Policia Científica, corresponent al segle XX fins a l'actualitat.

Pel que fa a l'Època Primitiva o Arbitrària, Cabezas Esteban (2010:23) indica que, tot i establir aquest període, realment, la investigació de delictes per part de les forces policials no va esdevenir una pràctica habitual fins a mitjans del segle XIX, ja que no disposaven ni dels coneixements específics ni dels mitjans necessaris.

Turrado Vidal (1985:9) assenyala que a l'Antic Règim, la justícia es trobava amb grans dificultats alhora de resoldre els delictes que arribaven al seu coneixement. Els crims coneguts no es corresponien en nombre als comesos, ja que no existia l'obligació de denunciar, per aquest motiu, la funció de l'esbrinament de l'autoria del delicte es limitava a aquells flagrants. Davant d'aquesta situació, la justícia disposava de dues mesures bàsiques: les *Estàtiques*, a les quals s'imposava l'obligació als agents de la justícia de viure en el lloc que tinguessin designat. Així podrien reaccionar ràpidament i estar propers al lloc dels fets, i les *Dinàmiques*, que consistien en rondes i patrullatges que finalitzaven amb un traspàs de novetats (Turrado Vidal, 1996:15).

Tots dos autors coincideixen en el fet que, tret de situacions puntuals, la investigació com la coneixem actualment, no existia. Pràcticament tot es basava en el sistema de la confessió, que es donava fonamentalment durant l'interrogatori judicial. Si la persona sospitosa reconeixia el fet, se li aplicava la pena corresponent; en canvi, si no confessava, se'l torturava fins aconseguir una declaració inculpatòria.

A Espanya, segons Turrado Vidal (1985:11-12), basant-se en la lectura de diferents tractats sobre la tortura, s'afegia un problema: si el sospitós no confessava mentre se li aplicava el turment, s'identificava com un indicatiu d'innocència, per la qual cosa els jutges dosificaven aquest sistema per evitar que el sospitós morís en el procés. Aquesta mesura es va anar deixant de banda durant el segle XVIII ja que arran de l'aparició de nous pensaments i doctrines que tenien en consideració l'aplicació de drets humans, es va començar a veure la necessitat d'acumular proves per poder condemnar a l'acusat del delicte.

Altres vies que donaven inici a una presumpta investigació criminal eren les denúncies de terceres persones que, alhora, podien venir precedides de sospites diverses, de pràctica de ritus i altres, fets que serien aplicables a tota Europa (Turrado Vidal, 1985:10).

Els diferents esdeveniments que van anar tenint lloc a finals de segle XVIII, van ajudar a la primera evolució en la pràctica de la investigació criminal. El creixement demogràfic, l'expansió de les idees de la Revolució Francesa o el Motí d'Esquilache a Espanya, entre d'altres, van generar la creació i planificació d'un

sistema de prevenció del delictes basat en un control de la població (Turrado Vidal, 1985:12)

A Espanya es va fer ús de l'anomenat "*Libro de Matrículas*" que el mateix legislador considerava com a l'eix principal de la policia criminal. En aquest document es censava a les persones que residien en determinats llocs. Es considerava que l'ocultació de les dades no serviria per eludir la vigilància de la policia i que el coneixement íntegre dels habitants faria impossible la comissió del delictes (Turrado Vidal, 1985:12-13).

En aquesta primera etapa destacava la figura de l'Alcalde de Barri qui, escollit pels seus veïns, feia les funcions d'autoritat i tenia com a objectiu conèixer la totalitat de la població. Entre les seves funcions destacaven, la realització de censos i el control d'establiments i d'estrangers, entre d'altres, de tal manera que la suma de totes aquestes pràctiques generava un coneixement general de la ciutat. Es buscava la complicitat de la població amb l'autoritat per generar una confiança que servia per obtenir informació i coneixement de fets delictius (Turrado Vidal, 1996:15).

L'Etapa mitja o d'Iniciació a la tècnica policial, coincidiria amb la transició al Liberalisme i dona pas a l'inici de la reforma i formació de la policia que, al llarg de tot el segle XIX, anirà adoptant noves tècniques fins que a principis de segle XX, es podrà parlar ja amb cert criteri del terme Policia Científica (Cabezas Esteban, 2010:38).

A partir de la Constitució de 1812 van sobrevenir diferents innovacions: les de caràcter processal, la reestructuració dels òrgans judicials i la supressió de la tortura. Així, es posaren en funcionament nous mètodes d'investigació per identificar als individus, diferents als anteriors i que detalla Turrado Vidal (1985:17-20):

- Les cartes de seguretat, amb l'objectiu d'evitar l'entrada d'espies francesos
- Les ordres de crida i cerca, que es distribueixen arreu del territori i que inclouen nom, descripció dels sospitosos i el motiu del requeriment.
- Localitzacions i esbrinaments de domicili.
- La Infiltració, entenent-la dins de l'àmbit criminal i que arran del seu èxit es va pensar en una modificació per tal d'esbrinar delictes de caire polític.

- Els confidents
- Les vigilàncies, en el sentit del patrullatge, fetes servir per detectar la delinqüència habitual.
- La cèdula de seguretat, com a document d'identificació, pensat com una eina de control social, ja que amb aquesta, es pretenia saber quins individus havien tingut un mal comportament dins de la societat ja que de no tenir-la, s'identificava a la persona com a possible delinqüent, la qual cosa serviria també, per conèixer als possibles reincidents.
- Cens regular de població i control de viatgers.

Juntament amb aquesta llista, les diferents reformes policials van generar noves figures que estaven obligades a informar de qualsevol tipus d'incident de caire delictiu que tingués lloc a les poblacions, amb l'objectiu de donar inici a les gestions d'investigació, principalment realitzades pels jutges instructors ajudats pels metges forenses. Així mateix i a nivell general, aquest període, també es podria subdividir en dues fases definides també per Cabezas Esteban (2010:38-39):

- Fase Intuïtiva, on l'investigador descobreix l'autoria del delictes gràcies a les seves capacitats d'observació i deduccions.
- Fase Psicològica o Reflexiva, on l'investigador comença a valorar les aportacions de terceres persones però encara no disposa del suport d'eines científiques.

Tot i que els autors esmentats parlen de la confessió com a principal eina, ja es disposava d'algun tractat o obra en la qual es donaven certes pautes o instruccions per ajudar en la investigació criminal. Uns exemples serien, *Las siete partidas*, confeccionat durant el regnat d'Alfons X el Savi (1252-1284) o *Il giudice criminalista* d'Antonio Maria Cospi, de l'any 1643. A totes dues obres es parla de les principals funcions dels jutges instructors i es fa esment a l'observació del lloc dels fets i la presa de declaració de testimonis.

L'any 1893 el jutge alemany Hans Gross publica el *Manual del Jutge d'Instrucció i Municipal*² en la qual es detallen consells pràctics aconseguits arran de la seva experiència i és on apareix per primera vegada el terme criminalística (Cabezas Esteban, 2010:117-118). A partir d'aquí, la constant aparició d'estudis

² Publicat a Espanya per primera vegada el 1894 per La España Moderna, Madrid.

de caràcter científic ajuden i influeixen mica en mica als investigadors, que aniran posant-los en pràctica, tot i que no disposaran ni de la formació necessària ni del suport legal o estamental fins passat un temps.

A la Tercera Fase ja esdevé necessària una especialització per donar resposta a un desig de perfeccionament per part de les organitzacions policials davant les diferents innovacions científiques i tècniques que han anat apareixent i també per motiu dels constants incidents de finals de segle XIX. D'aquesta necessitat en són conscients tant els mateixos integrants dels cossos policials com els governants (Cabezas Esteban, 2010:44).

A Espanya, la diversitat criminal, l'evolució i perfeccionament dels delinqüents i les seves tècniques i, en especial, tot un conjunt d'atemptats de caire anarquista, van fer veure a les autoritats que els cossos policials es trobaven desfasats respecte les noves necessitats i canvis socials que es produïen. Turrado Vidal (1985:26) fent referència a un article d'Enric Prat de la Riba³, coincideix en la debilitat de l'estructura policial provocada per la poca formació, la poca estimulació professional i la manca d'estabilitat laboral dels seus integrants a causa del període polític que travessava el país. Els policies perdien la feina tant bon punt entrava un nou govern amb diferent vessant política que l'anterior, fet que es coneixia com a *Cessantia*. Per contra, Turrado Vidal (1985:26-27) difereix d'Enric Prat de la Riba respecte a la inoperància de l'estat per organitzar la policia ja que l'esperada Gran Reforma va iniciar-se l'any 1905, abans de la publicació de l'article indicat, i esmentava els tres nivells principals mitjançant els quals evolucionaria la investigació criminal al nostre país:

- Aprofitament de tècniques i invents de l'època, com és el cas de la fotografia amb la qual s'identificarien i es difondrien els rostres dels delinqüents i amb la qual es solucionaria un problema latent: el coneixement de la reincidència així com la ressenya dactilar i l'antropometria.
- Adaptació dels mitjans introduïts per la Medicina Legal, ja que s'estaven realitzant importants estudis respecte les causes de la mort mitjançant les autòpsies, s'estudiaven les taques de sang o de fluids corporals o l'absorció de l'arsènic, entre d'altres.

³ *Les Bombes*, La veu de Catalunya, 27 de desembre de 1906

- Especialització i capacitació de determinats agents per a la persecució de delictes específics, de tal manera que podrien generar-se unitats destinades als delictes patrimonials, delictes contra les persones, atemptats terroristes, etc.

Aquests tres aspectes estarien reforçats arran de la gran rellevància que van tenir les dues primeres escoles de policia que es van crear a Madrid i Barcelona l'any 1908, que van servir com a gran eina formadora pels futurs agents, així com la gran importància que va tenir el Gabinet Central d'Identificació fundat el 1921

Ja en el primer quart del segle XX, es pot considerar que el canvi de mentalitat de la funció policial, pel que fa a la necessitat de la prevenció i resolució del delicte i el desenvolupament de la investigació criminal, està present en aquestes organitzacions, tant als estaments que les dirigeixen com entre els seus membres, així com a l'opinió pública expressada mitjançant la premsa.

Això queda palès amb la implantació i reconeixement dels nous mètodes, tant acadèmicament com legalment, la creació d'escoles de policia, la formació específica de determinats grups d'agents i la constant evolució i adaptació als nous mètodes delictius i els nous avenços científics i que han arribat fins els nostres dies.

3 CAP A LA CREACIÓ D'UNA POLICIA A L'ESTAT ESPANYOL, SEGLES XIX-XX

L'evolució de la policia al nostre país ve marcada pel desenvolupament de la investigació criminal i per les noves necessitats de la societat que, durant el segle XIX, experimentaran un gran canvi arran dels diferents esdeveniments que tindran lloc fins arribar a la Restauració borbònica, període en el qual esdevindran els principals canvis en l'estructura policial de l'estat i en la seva especialització. En aquesta etapa, la policia y els diferents ens locals s'organitzaran com una institució destinada a garantir que tots els espais que formen part d'un projecte polític i social nou, el burgès, s'adeqüin a la nova realitat ajustada als seus interessos (Requena Hidalgo, 2003:823).

La Historia de la policia a Espanya ha estat objecte d'estudi de diferents autors al llarg del temps. L'obra més recent la trobaríem l'any 2021 de la mà

d'Eugenio Fernández Barallobre, i recull detalladament els diferents reglaments i ordenances que es van realitzar des de l'any 1824.

Si s'ha de fer referència a un autor especialment prolífic en la matèria, però, s'ha de parlar del ja esmentat Martín Turrado Vidal i els diferents treballs que ha anat realitzant envers la història de la policia i que no només fan esment als diferents canvis legislatius que l'han fet créixer, sinó que també analitza altres aspectes com la contribució que ha fet la policia a la història d'Espanya. En els seus treballs crítica la manca d'estudis i analitza les diferents visions historiogràfiques de la matèria i que classifica en tres vessants (Turrado Vidal, 2000: 18-19):

- Clàssica, que es correspondria a aquelles que recullen un conjunt d'anècdotes, entre les quals podríem introduir el treball de Fernández Barallobre.
- Militar, representada per Diego López Garrido, que fa de la militarització de la policia durant el segle XIX l'eix principal dels problemes d'aquesta institució, afirmació durament criticada per Turrado Vidal per la seva manca de criteri i anàlisi de la documentació.
- Derivada de l'anarquisme, apareixeria arran de la separació de poders i tindria com a resultat i eix principal de les seves reformes, l'expansió de l'anarquisme.

És necessari fer referència a la poca documentació que hi ha disponible per abordar la recerca de l'objecte d'estudi. Segons Turrado Vidal (2000:18), gran part d'aquesta documentació es va destruir a l'incendi que l'any 1939 va devastar la secció d'Ordre Públic de l'Arxiu de l'Administració d'Alcalà de Henares.

En el present apartat s'exposen aquells aspectes més rellevants, referents a la formació de la policia, especialment durant el període de la Restauració borbònica, per tractar-se del moment en el qual es van realitzar els canvis i modificacions més rellevants, que van conduir a la modernització de la policia a Espanya i equiparar-la a altres de contemporànies. Cal dir que aquestes reformes acostumaven a realitzar-se immediatament després que algun alt càrrec de l'estat fos objecte d'algun atemptat, causat en part, per la manca de medis de què disposaven els cossos policials (Fernández Barallobre, 2021:36).

3.1 La Policia a finals del segle XVIII i inicis del segle XIX

Abans dels primers canvis que es realitzaren a les acaballes del segle XVIII, l'estructura policial al nostre país era pràcticament inexistent. Ja en època medieval i moderna s'havia constatat l'existència de les Germandats, unitats de caràcter militar i que feien certes funcions de policia, tot i que Lopez Garrido (1987:25) esmenta que la seva principal finalitat era la de donar suport al monarca i esclafar les insurreccions polítiques sota l'excusa de lluitar contra el bandolerisme. El mecanisme de seguretat existent era el propi d'una societat agrària endarrerida (Lopez Garrido, 1987:30); per la qual cosa, al món rural apareixien policies regionals amb una estructura similar a la militar com és el cas dels Mossos d'Esquadra, controlades pel Capità General de la regió.

Carles III ja va impulsar un primer canvi amb la creació el 1782 de la Superintendència General de Policia; Turrado Vidal (1991:17), a diferència d'altres autors que veuen en aquest estament l'inici de la policia com a institució, considera que tenia dues potestats que no li corresponien; el jutjar i el sancionar. Tot i així, esmenta que en essència, es van reunir per primera vegada en un mateix organisme totes les qüestions relatives a la policia.

El regnat de Ferran VII marca tres etapes: el Sexenni Absolutista (1814-1820), el Trienni Liberal (1820-1823) i la Dècada Ominosa (1823-1833). Tot i les seves diferències, l'objectiu era poder aconseguir una solució pel problema de la seguretat, focalitzada en el contraban, el bandolerisme i el presumpte espionatge.

A la primera etapa es va crear el Ministeri de Seguretat, dedicat pràcticament a la persecució d'infiltrats francesos, i es va encomanar al recentment nomenat Fiscal en Cap de l'Estat, José Manuel de Arjona, una reforma de la policia que tot i que no es va dur a terme, va significar la posada de la primera pedra per a futures reformes.

La segona etapa es considerada per Turrado Vidal (2000:77) com el període en el qual es fonamenten les bases del que serà la policia fins el 1936 ja que es donen tots aquests elements:

- Mentalitat de que per mantenir l'ordre públic es necessita d'una força militar.

- El paper del cap polític en l'ordre públic sense subordinats.
- Repressió abans que la prevenció.
- Manca de desenvolupament policial en l'àmbit administratiu pel que fa a l'emissió de documents i en el de recaptar informació que generi intel·ligència.
- L'enduriment de les lleis equival a la prevenció d'accions contràries al sistema.

Al començament de la darrera etapa, l'any 1823, De Arjona va ser nomenat Superintendent General de Vigilància Pública i va tornar a capficar-se en una reforma de l'estament policial sota unes directrius molt marcades per Ferran VII, que desconfiava de l'exèrcit i volia un cos capaç de controlar la situació i que tingués competències específiques. Aquesta reforma es va aprovar mitjançant Decret de 8 de gener de 1824, data que és considerada per la historiografia i pel propi estament com la fundació de la policia espanyola i suposa el primer projecte seriós de creació d'una força policial permanent (Fernández Barallobre, 2021:20).

El Decret mostrava la clara voluntat de desplegar el cos per tot el país i esmentava la creació d'una unitat de Policia Secreta dedicada a la informació, i una Alta Policia, dedicada a l'espionatge. El personal quedava dividit en professional i semi-professional i s'especificaven tot un conjunt de competències, algunes de les quals són presents avui en dia (Turrado Vidal, 1991:21).

Es tenia un concepte ampli del terme policia ja que es buscava la prosperitat mitjançant la coacció com a únic element de la seguretat pública. Aquesta definició no és única d'Espanya, també es localitza a Alemanya o Itàlia i s'utilitza com a mètode reactiu a abusos que tindrien el seu origen en la Revolució Francesa. Davant els canvis socials i polítics, la monarquia veu imprescindible que ha d'assentar-se sobre unes noves bases allunyades de l'absolutisme (Turrado Vidal, 2000:88).

L'evolució de la policia durant aquests anys és vista com una amenaça per part dels militars, ja que perdien capacitat d'informació; pels ultrareialistes, perquè veien limitada la seva capacitat de conspiració, i per l'Església, que veia com s'esvaïa la possibilitat de re-instaurar la inquisició. Aquesta situació provocava una constant pressió per tal que es suprimís la superintendència i s'aprofitava qualsevol incidència, com per exemple, la Revolta dels Malcontents a Catalunya

de l'any 1827 per demostrar la seva incapacitat d'actuació (Turrado Vidal, 1991:26). Francisco Tadeo Calomarde, Ministre de Gràcia i Justícia, per tal de calmar la situació va planificar una reforma que va polititzar completament la policia, tant pel mode en el qual s'escollien els seus membres, com per les seves competències, destinades gairebé en exclusiva als delictes polítics.

3.2 El període Isabelí, Sexenni Revolucionari i Primera República (1833-1874)

La característica principal d'aquest període no seran les normes referents a l'ordre públic sinó la situació permanent d'excepcionalitat del país, conjugada amb una inexactitud de conceptes jurídics (Ballbé, 1983, citat per Morales Villanueva, 1989:382).

Després de la mort de Ferran VII el 1833, davant la situació d'incertesa política per la qual passava el país i la por a possibles disturbis de gran magnitud, el govern va re-instaurar les funcions de la policia tal i com eren abans de la reestructuració de Calomarde. Malgrat això, amb l'inici de les guerres Carlistes, la Superintendència General de Policia va ser suprimida perquè els militars van adduir que tots els assumptes policials serien d'interès dels Governadors Militars, tal i com exposava la Reial Ordre de 12 de març de 1834; en aquest mateix sentit, la Constitució de Cadis ja li atorgava a l'exèrcit el protagonisme en matèria d'ordre públic (Morales Villanueva, 1989:383).

Aquest episodi suposava l'entrada directa dels militars a la policia i en conseqüència, una militarització més forta de l'ordre públic davant la presència de "*l'enemic intern*" i la deixadesa de la prevenció (Turrado Vidal, 1991:30). Morales Villanueva (1989:380) coincideix en el fet que la reforma policial era difícil de dur a terme per les ingerències de l'estament militar, malgrat es tingués capacitat per dur-la a terme ja que es disposava de persones adequades a tal efecte i es tenia l'exemple de models policials estrangers que funcionaven.

López Garrido (1982, citat per Morales Villanueva, 1989:381-382 i Turrado Vidal, 1991:50) esmenta que la recerca del model policial va disposar de tres fases:

- La primera, en la qual els representants absolutistes apostaven per les formes clàssiques.
- La segona, en la qual els moderats intentaven reconvertir les Milícies de forma conservadora.
- La tercera, provocada pels moderats el 1844 i que acaba amb la creació d'un cos de seguretat pensat per mantenir l'Estat Centralista, la Guàrdia Civil.

Aquesta hipòtesi és qüestionada per Turrado Vidal (1991:50), especialment en el seu primer apartat ja que esmenta que els fets que van tenir lloc, demostren el contrari i les altres dues fases han de ser complimentades, ja que considera que la recerca d'un model de seguretat és més complicat. Des del moment en què Ferran VII va adoptar idees liberals en la matèria, els militars van començar a intervenir en la recerca del model de seguretat. A més a més, assenyala que aquesta hipòtesi deixa de banda el rol de la justícia ordinària, ja que va ser més important del que Lopez Garrido li atribueix.

El Reial Decret de 2 de novembre de 1840 dissol la policia secreta dedicada als assumptes polítics i proposa una nova estructura de l'aparell policial: un cos civil o de paisà, dedicat a la investigació, i un altre uniformat d'estructura militar, auxiliar del primer que realitzarà les altres funcions. L'etapa compresa entre els anys 1844-1873 és essencial per tal d'entendre el posterior desenvolupament de la policia, ja que conflueixen una forta militarització i una clara necessitat de crear un cos civil per realitzar les funcions policials (Turrado Vidal,1991:27; Fernández Barallobre, 2021:33).

Aquest pensament posava de manifest dos problemes principals:

- La falta de professionalització
- L'excessiva politització en el sistema de nomenament d'efectius.

La primera necessitat es va creure resolta el 1844 amb la creació de la Guàrdia Civil, concebuda com una força uniformada de policia. Per a la seva constitució es va tenir en compte el disseny de l'estat de Luis González Bravo, President del Govern, que volia fer present el poder central arreu del territori (Diego López Garrido,1987). La seva creació es justificava per la ineficàcia de la milícia nacional i va ser concebuda com una força d'ordre públic d'àmbit nacional

però que actuaria en l'àmbit rural (Del Moral Ruiz et al., 2007:203). Amb la Guàrdia Civil es pretenia la creació d'un cos d'elit policial, professional i dependent de l'administració civil. Posseir la seguretat pública que fins el moment era controlada pels militars, s'equiparava a disposar de part del poder polític (Morales Villanueva, 1989:388). La militarització del poder no era només una conseqüència de la conjuntura sociopolítica, sinó una expressió de la militarització de l'estat (López Garrido, 1987).

La segona necessitat no es va resoldre perquè el cos que s'havia creat a tal efecte, la Guàrdia Civil, es desvinculava de l'executiu arran de la seva progressiva militarització i dependència del Ministeri de la Guerra. La Constitució de 1845 dividia les naturaleses dels dos cossos coneguts; civil per la Policia i militar per la Guàrdia Civil, tot i la voluntat inicial de mantenir-la sota el control del poder civil; així mateix, els seus integrants vivien aïllats de la societat civil, jurídicament i vitalment a les casernes, i una gran part tenien origen militar, de tal manera que, a finals de segle XIX, la Guàrdia Civil havia arribat a ser el primer cos de seguretat de l'estat, fet que suposava el triomf del model policial francès envers l'anglosaxó, ja que l'ordre públic el controlava un aparell policial-militar i la seva concepció era la d'un cos policial rural i força militar (Palacios Cerezales, 2004:449).⁴

Davant d'aquesta situació, no es va voler cedir de la mateixa manera amb els altres cossos policials, es volia que aquests depenguessin del govern i es va deixar la seva gestió en mans dels governadors civils que situaven els seus clients polítics fins a les noves eleccions, per això i com a conseqüència dels constants canvis polítics, les reformes no arribaven a consolidar-se.

En aquest ambient d'incertesa, la seguretat de Madrid era un tema prioritari i per tant, les reformes sempre tindran com a focus principal la reestructuració dels sistemes per protegir la capital, es considerava que qualsevol insurrecció la tindria com a objectiu. Amb la ciutat assegurada, el sistema s'aniria estenen arreu del territori (Turrado Vidal, 2000:143).

⁴ La bibliografia relacionada amb la modernització de la policia es focalitza en exemples nacionals als quals anomena models, d'entre els quals destaquen el francès, de fort caràcter centralista i militarista, l'anglès, que representa una aproximació a la comunitat amb la voluntat de prevenció del delictes i el germànic, anomenat ciència de policia i que s'orienta a indicar com s'ha de promoure el poder estatal sobre el territori (Galeano, 2008:102)

Després de la Revolució de setembre de 1868 i la caiguda d'Isabel II, es crea el Cos d'Ordre Públic, considerat per Fernández Barallobre (2021:43) com el veritable antecedent de la policia actual. Tot i tenir un caràcter civil, era d'organització militar i pràcticament només s'encarregava de la repressió dels desordres públics.

La voluntat de disposar d'un cos desplegat a tot el territori nacional, que garantís les llibertats constitucionals feia que aquest es sotmetés a diferents modificacions, un exemple clar el trobem l'any 1871; després de l'atemptat que va costar la vida al general Prim el desembre de 1870, Práxedes Mateo Sagasta, Ministre de Governació, tornava a reorganitzar el cos amb la creació d'una secció de policia judicial implementada primerament a la capital. El Decret atorgava al cos un caràcter civil però organitzat militarment. Destaca que, per primera vegada, es feia esment a una part específica, com és l'auxili a la judicatura mitjançant la unitat de policia judicial (Fernández Barallobre, 2021:49).

Durant l'etapa de la I República Espanyola (1873-1874), la inestabilitat política també va afectar als cossos policials que es van tornar a modificar, malgrat això, la voluntat principal seguia essent la de separar i mantenir dues estructures: una civil, dedicada en exclusiva a la investigació, i una altra de caire militar, comandada per militars i destinada a l'ordre públic.

Tots i els constants canvis i reformes, val a dir que sempre es fa esment al manteniment de l'ordre públic, vigilància de la ciutat, esbrinament del delictes i identificació dels autors. S'observa un petit canvi de dinàmica en el pensament de l'Administració, conscient de l'augment de la delinqüència comuna i de la necessitat de tenir controlats i identificats als delinqüents amb una vessant preventiva i no només reactiva.

3.3 La modernització de la policia, la Restauració borbònica (1874-1931)

Amb la fallida de la I República, el 29 de desembre de 1874 comença el període conegut com Restauració borbònica, que durarà fins la proclamació de la II República el 1931. En aquest temps tindran lloc els canvis més importants i que donen inici a la policia moderna.

La seva reestructuració es combina amb l'alternança conservadora i liberal del poder i esdevindrà cabdal davant l'amenaça del terrorisme anarquista, fet que provocarà i accelerarà les diferents millores i modernització de la policia a fi i efecte de poder combatre'l amb certes garanties. Aquesta situació tindrà com a punt àlgid l'any 1908 amb la gran reforma de l'administració policial.

Es veu clarament un canvi en la mentalitat; es passa d'una policia pensada per mantenir-se en el poder a una policia pensada per a tothom, acompanyada d'una continuïtat en l'aplicació de les millores i reformes, fet que no s'havia observat anteriorment (Turrado Vidal, 1991:34).

Mitjançant Decret de 6 de novembre de 1877 es creava la Policia Governativa i Judicial que estava integrada pels cossos de Vigilància i Seguretat. El Cos de Vigilància, estava format per civils i tenia la missió d'auxiliar a l'autoritat judicial en l'esbrinament de l'autoria del delictes. Tot i així, el decret lligava als seus membres a la problemàtica de la *cessantia*, ja que s'expressava que la separació de destí podia esdevenir a proposta dels seus caps.

Es pretenia donar un pas cap a l'especialització, ja que els seus membres havien de comissionar-se al lloc dels fets i realitzar les tasques pròpies de Policia Tècnica i d'Investigació, així com vigilar persones amb antecedents i portar un registre de sospitosos o de detinguts (Turrado Vidal, 2000:144).

Les primeres especialitzacions van venir precedides dels nous avenços tècnics. L'aparició del ferrocarril va comportar una millor mobilització i, en conseqüència, un necessari control de viatgers; per aquest motiu es va crear la Brigada Mòbil. L'aparició de l'anarquisme va suposar també un nou repte; la seva manera d'actuar no podia ser perseguida per unes forces policials militaritzades i amb manca de mitjans, per la qual cosa s'intentaren diferents reformes.

Per una banda, el 1894 amb les lleis antiterroristes, i per l'altra, amb la creació d'una policia judicial dedicada exclusivament als delictes amb explosius l'any 1896. Tot i tractar-se d'un cos civil, el comandament era militar, ja que els delictes amb explosius eren de la seva competència, aspecte considerat com un gran encert per part de Turrado Vidal (1991:35). Així mateix, aquesta policia ja presentava un cert grau de despolitització al fer-la dependre de l'Audiència Provincial.

A partir de 1885 van aparèixer els Gabinets Antropomètrics i Fotogràfics que tenien l'objectiu de poder conèixer i controlar als delinqüents habituals i on se'ls fotografiava i se'ls mesurava, dades que quedaven reflectides en una fitxa, seguint el mètode de Bertillon⁵, de recent aparició i funcionament a França.

La fi del segle XIX marca el que serà el pas previ per a la primera gran reforma de la policia l'any 1908. S'observen diferents projectes que busquen la unificació dels escalafons, l'estabilitat laboral o la planificació de formació malgrat la precària situació esdevinguda per les *cessanties*, consistent en la mala selecció de personal sumada a un baix salari que els feia susceptibles a la corrupció (Turrado Vidal, 2000:155)

L'augment de la criminalitat preocupava l'administració, que ho reflectia en publicacions oficials; els atemptats, els robatoris i l'augment de la circulació d'armes, entre d'altres, es veien com a conseqüència de la degradació i el vici de la societat. En aquest context, també es realitzaven habitualment estudis estadístics, que es trametien als mitjans de comunicació, en especial la informació respecte els casos resolts amb la finalitat de donar-se publicitat (Fernández Barallobre, 2021:76-90).

Entre els anys 1905 i 1908, s'observen noves propostes de gran rellevància per a l'especialització i professionalització de la policia. Un dels exemples més clars és el Decret de 23 de març de 1905, en el qual es crea la Policia de Serveis Especials, que podria considerar-se l'antecedent de les actuals unitats d'informació i de lluita antiterrorista. La seva creació ve causada pels atemptats anarquistes de finals de segle XIX i principis de segle XX. Aquesta unitat es va integrar en el Cos de Vigilància i les seves funcions consistien en la vigilància d'estrangers, sospitosos, associacions i establiments de venda d'armes i explosius i en portar un registre especial d'activitats criminals (Fernández Barallobre, 2021:127).

Els membres d'aquesta policia tenien dedicació exclusiva, a diferència d'altres unitats en què, per causa del baix salari, era habitual que els seus membres tinguessin una altra feina.

⁵ Bertillon, Alphonse (1853-1914) Va ser un policia francès i principal impulsor de la identificació de persones mitjançant mesures antropomètriques.

Cal destacar que Barcelona va ser una de les primeres ciutats en què es va desplegar. Així mateix, aquesta reforma va servir també per intensificar i estrènyer les relacions entre la policia espanyola i d'altres de similars a l'estranger, com la Sûreté Française, en especial en les activitats anarquistes (González Calleja, 2008:105).

Un altre aspecte que destaca d'aquest Decret és la menció a la necessitat de millorar la selecció de personal i els salaris. Les reformes estaven encaminades a la professionalització i l'especialització de la policia, ambdues molt necessàries i esperades, tal i com van indicar en decrets immediatament posteriors. Això va tenir una relació directa amb l'evolució de la capacitat d'investigació criminal, ja que és a partir d'aquest moment que es va encomanar a la policia l'esbrinament dels delictes públics, la pràctica de les diligències necessàries per descobrir els autors, la recollida d'efectes i l'adquisició de les proves pertinents per posar-les a disposició judicial (Fernández Barallobre, 2021:129).

Respecte la pertinença a aquest cos, s'exigien criteris innovadors, com eren els de ser agent de segona del Cos de Vigilància o pertànyer al Cos de Seguretat i tenir coneixements en dret d'estrangeria, armes i explosius. Això indica la clara voluntat de l'administració d'ocupar llocs concrets amb gent amb coneixements específics o formar-los amb aquesta finalitat.

Nous decrets de reorganització de la policia de l'any 1906, proclamats per Juan de la Cierva y Peñafiel (1864-1938), Ministre de Governació, fan veure la necessitat de crear una policia més propera a fi i efecte de recaptar informació, evitar atemptats anarquistes i controlar millor la frontera (Turrado Vidal, 2000:163). Aquesta tendència aproximava el model policial espanyol a l'anglosaxó i fins i tot al francès, que des de l'any 1854 realitzava funcions de policia de proximitat (Dieu,2002:21).

L'atemptat envers els monarques en data 31 de maig de 1906 per part de l'anarquista Mateo Morral va tenir greus conseqüències. El fet que aquest no hagués estat detectat pels cossos de seguretat va provocar un nou canvi en l'estructuració i funcions d'aquests, reflectit en el decret de data 29 de setembre de 1906. La Policia de Serveis Especials es dividia en tres Brigades d'Investigació, essent la primera vegada que apareix el terme *Brigada*, de connotacions militars,

en un cos de policia civil (Turrado Vidal, 1991:81, Fernández Barallobre, 2021:192).

Es va insistir en la necessitat de crear una escola de policia per formar tots els agents, en especial als assignats al serveis especials. Poc després, però, es va decidir que no es formarien els agents de forma específica sinó que es reciclarien els que ja prestaven servei.

La primera escola de policia va esdevenir una realitat un cop aprovat el Reglament de data 11 de setembre de 1907. Aquest reglament desenvolupava la creació d'aquesta escola i les seves funcions. Tots els alumnes serien instruïts en legislació, idiomes, antropometria i fotografia, serveis pràctics, gimnàstica i esgrima. Va ser inaugurada a Madrid, de forma oficial l'11 de gener de 1908. Mesos més tard, el 31 d'agost de 1908, s'inaugurava l'Escola de Policia de Barcelona.

Turrado Vidal (2020:131) assenyala que molts pocs dels que han escrit envers la creació de l'Escola de Policia han interpretat correctament l'article 8 del Reial Decret de 23 de març de 1905⁶. L'escola naixia com a eina d'especialització, no com a eina formadora d'aspirants, és a dir; hi anaven aquells que volien especialitzar-se en la lluita antiterrorista i estaven adscrits a la Secció Investigació. Per aquest motiu, per ingressar a l'escola, s'havia de superar un examen de suficiència en diferents matèries, orientació que no va canviar fins el 1921.

Per a González Calleja (2008:111) la seva creació no suposa un gran canvi respecte la selecció de personal, ja que el sistema d'oposició era més formal que equitatiu, cosa que va fer perdurar els tractes de favor.

El 27 de febrer de 1908, es va promulgar la Llei organitzadora de la Policia Governativa, el veritable naixement de la policia moderna (Fernández Barallobre, 2021:145), que des d'aquest moment i fins l'any 1986 estarà clarament dividida entre un cos civil i un cos militar. Així mateix, a partir d'aquesta llei la policia es comença a desplegar per tot el territori espanyol, desplegament que es va consumir en la seva pràctica totalitat el 1930. Aquesta llei va servir per acabar

⁶ <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1905/083/A01123-01124.pdf>

amb l'arbitrarietat amb la qual els funcionaris eren nomenats o separats del servei i posava fi a la politització de la policia (Turrado Vidal, 2020:123).

Com a conseqüència directa dels nombrosos atemptats amb explosius que van tenir lloc a Barcelona entre 1907 i 1909 i les diferents revoltes socials que desembocaren en la Setmana Tràgica (26 de juliol – 02 d'agost de 1909) i l'assassinat el 1912 del President del Consell de Ministres Jose Canalejas, es va crear la Direcció General de Seguretat, dirigida per Ramon Méndez Alanís, amb l'objectiu de constituir-se com una oficina central d'informació. Així mateix, també es va reestructurar el Cos de Seguretat en brigades especialitzades, d'entre les que destacaven la Brigada d'Investigació Criminal i la d'Anarquisme i Socialisme.

La vaga general de l'agost de 1917, amb la seva dura repressió per part del Cos de Seguretat, la Guàrdia Civil i l'exèrcit, i els anys del pistolerisme, van suposar una prova de foc per als cossos policials que es van veure superats pels fets a causa de la seva estructura i manca de capacitats (González Calleja, 1994:100).

Arran de l'assassinat d'Eduardo Dato el març de 1921, es van reestructurar i reformar els cossos policials i altres organismes que en depenien mitjançant la creació de la Direcció General d'Ordre Públic, organisme que pretenia coordinar els serveis de la Policia Governativa amb la Guàrdia Civil i militaritzava el Cos de Seguretat al sotmetre'l al Codi de Justícia Militar (Turrado Vidal, 2020:147).

Finalment, iniciada ja la Dictadura de Primo de Rivera⁷, es va realitzar un canvi d'orientació en l'Escola de Policia que s'havia indicat al reglament de l'any 1921 però que no s'havia posat en pràctica. Aquesta reforma criticava la política anterior ja que s'obligava als agents a formar-se però no podien assistir a les formacions per no trobar-se lliures de servei. Així mateix, el motiu principal del canvi de política va ser el perfeccionament per part dels delinqüents en la comissió dels tipus delictius, cosa que va generar l'exigència d'una policia més ben preparada (Turrado Vidal, 2000:184).

7 Període comprés entre el 13 de setembre de 1923 i el 28 de gener de 1930

4 ORDRE PÚBLIC: SOLUCIÓ MILITAR O CIVIL, AFECTACIÓ A LES REFORMES POLICIALES

Tal i com s'ha indicat a l'apartat anterior, les reformes que s'efectuaven a la policia anaven encarades a una solució d'ordre públic arran de la conflictivitat social a Espanya, en especial a Barcelona, ciutat que va esdevenir en diferents etapes el focus del problema anarquista i que va patir nombrosos atemptats amb artefactes explosius. Va ser a Barcelona on les lleis antianarquistes van donar una cobertura ideal a les accions abusives per part de l'exèrcit, el qual es va convertir en l'eina principal per exercir el control de l'ordre públic, amb el suport dels cossos policials existents, els quals, alhora, estaven fortament militaritzats (González Calleja, 1998:283).

Diferents treballs estudien el fenomen de l'ordre públic a l'Espanya de la Restauració; en podem destacar els d'Eduardo González Calleja, el qual afirma que, en aquest període, el sistema estatal de seguretat publica que es va configurar era militaritzat, centralitzat i burocràtic i que feia prevaldre l'ús abusiu de l'estat d'excepció (2008:93).

Aquesta dinàmica podria ser conseqüència del tipus d'estat que era l'Espanya de la Restauració, un model d'estat dèbil segons comenta Julio Ponce Alberca, qui es basa en els models d'estat de Charles Tilly (2011:115), i que el defineix com aquell estat que es resigna a la concessió de marges de tolerància variables mentre és incapaç de mobilitzar adhesions, al temps que redueix la seva repressió envers l'oposició menys influent.

Els estats forts són capaços d'imposar l'ordre públic, entenent aquest com una situació d'estabilitat i pau derivat de l'imperi de la llei, si tenen una estructura política dotada de legitimitat i els instruments administratius necessaris, com són la investigació, la vigilància, la policia i el sistema judicial i de presons (Ponce Alberca, 2011:115). L'Espanya d'aquesta etapa sembla ser tot el contrari, ja que els canvis socials d'una societat tradicional a una moderna provocaven tensions i desequilibris (González Calleja, 1994:87).

La seguretat de la capital era un tema preferent ja des de les reformes policials de Carles III. Per a González Calleja (2008:95), la continuació d'aquesta tendència és conseqüència del liberalisme que va dominar el darrer quart del

segle XIX, que tenia un sistema regressiu i un model d'ordre públic en el qual eren prioritàries les raons polítiques abans que les professionals i que alhora, seria conseqüència directa de la creació de la Guàrdia Civil el 1844 com a cos mixt, militaritzat en l'àmbit rural i civil en l'urbà.

A diferència d'altres països de l'entorn europeu, en els quals la construcció de l'estat va saber crear una estructura d'ordre públic més flexible, a Espanya i altres països de caràcter similar, com Portugal, la manca de professionalització i eficàcia dels cossos encarregats de mantenir-lo deixaven clares les limitacions del mateix estat. França i el Regne Unit van anar reemplaçant a les forces armades regulars per cossos policials com a protagonistes de l'ordre intern, a Espanya i Portugal, aquest procés no es va desenvolupar amb el mateix ritme (Palacios Cerezales, 2004:449).

Davant d'aquesta situació, l'exèrcit va tutelar la construcció i desenvolupament del model policial espanyol (Requena Hidalgo, 2003:828) i va anar monopolitzant les tasques referents a la seguretat interior, cosa que el va anar allunyant i independitzant del poder polític. Així, es va generar una dependència envers aquests a l'Espanya rural, que va provocar que els governs no veiessin necessària l'adopció d'un cos policial civil.

Aquest fet també va comportar que, tot i les reformes, un cop es va poder consolidar un cos policial civil, aquest s'estengués pel territori més tard que en d'altres països (Gonzalez Calleja, 2008:98-99). En canvi a Portugal, la tardana substitució dels militars podria haver estat causada per una falta de mitjans i d'una urgència pràctica (Palacios Cerezales, 2004:449).

La Llei d'Ordre Públic de 1870 es va mantenir vigent gairebé fins l'any 1933; en base a aquesta s'anaven promulgant constants estats d'excepció, en els quals l'exèrcit aconseguia una carta blanca davant els esdeveniments que afectaven a l'ordre públic, cosa que posava en conflicte les diferents garanties constitucionals (González Calleja, 2008:100).

Davant de les transformacions socials aquesta era l'eina indispensable que tenia l'Estat per actuar davant les protestes; així mateix, les lleis antianarquistes desenvolupades entre 1894 i 1896 van generar la cobertura legal ideal per les fortes repressions que es van dur a terme a la ciutat de Barcelona (Dalmau i Ribalta, 2012:158). Així mateix, s'intentaven establir connexions i cooperacions

amb diferents països europeus que també estaven afectats pel terrorisme anarquista i es buscava crear una xarxa d'informació policial a nivell internacionals (González Calleja, 1998:272).

Amb el canvi de segle s'abordaven nous canvis en l'estructura policial que eren simultanis amb les mesures d'ordre públic; tot i així, la revifada dels atemptats de caire anarquista i una segona classe d'atemptats de caràcter lucratiu, com els protagonitzats per Joan Rull, van fer creure en la necessitat d'establir lleis més punitives (Dalmau i Ribalta, 2012:160).

La situació a la ciutat comtal es va tornar del tot insostenible. Entre els anys 1904 i 1908, el terrorisme anarquista va augmentar la seva activitat i els seus objectius van donar un important salt de qualitat, posant com a objectiu primeres figures polítiques, motiu pel qual, molt probablement, Barcelona va ser coneguda com la "*Ciutat de les bombes*", "*La Rosa de Foc*" o "*La Ciutat del Terror*" (Dalmau i Ribalta, 2012:161). La policia era incapaç de fer front a aquesta amenaça i estava del tot desinformada. A més, per esmenar aquestes mancances, després d'un atemptat, detenien els anarquistes més coneguts sense poder provar del cert la seva autoria (Dalmau Ribalta, 2012:163).

Per part de la Diputació i l'Ajuntament, amb l'objectiu de buscar una solució a la crisi de seguretat que hi havia a Barcelona, provocada no només pels atemptats, sinó que també per una dotació policial precària en recursos materials i personals, i per la necessitat d'una reforma a fons dels cossos de seguretat que actuaven a la ciutat, es va dur a terme un projecte de privatització de la policia i l'any 1907 va veure la llum l'Oficina d'Investigació Criminal, dirigida per l'antic inspector del Departament d'Investigació Criminal de Scotland Yard, Charles J. Arrow (González Calleja, 1998:402).

Aquest projecte no va funcionar per diversos motius; la manca de suport del govern central, l'oposició dels sectors lerrouxistes i obrers, les rivalitats amb la policia local i el reforç de la Guàrdia Civil i la Policia Governativa. A més, la manca de bons resultats i la manca de previsió dels esdeveniments que van culminar amb la Setmana Tràgica el juliol de 1909, van provocar l'acomiadament de Charles Arrow qui tampoc no va saber entendre la realitat barcelonina i en conseqüència, la desaparició de l'Oficina d'Investigació Criminal (González Calleja, 1998; Dalmau Ribalta, 2012:169).

El 1908 la greu situació a Barcelona va provocar la confecció de la Llei de Repressió del Terrorisme. A partir d'aquest moment, la concepció d'ordre públic, estigués qui estigués a càrrec del govern, va ser força autoritària i les mesures policials es van encaminar més cap al control del món rural. (González Calleja, 2008:109-110)

Després de la I Guerra Mundial, el sistema de control social de la Restauració es va anar enfonsant ja que els cossos policials eren incapaços de respondre als nous reptes que se li plantejaven; la insubordinació militar, els nous mètodes de protesta sociopolítica i la por a una revolució bolxevic. Aquests fets van provocar el debilitament del poder civil i el creixement de l'exèrcit com a principal eina repressiva. Aquesta repressió es va accentuar a partir de l'any 1920 amb el nomenament de Severiano Martínez Anido com Governador Civil, després de l'atemptat al Cafè Pompeia (González Calleja, 2008:113).

El període de la Restauració no va canviar la concepció d'ordre públic basat en un model polític militaritzat abans que en un model civil professionalitzat. La policia es contemplava ella mateixa com la mà del Poder Executiu abans que com una institució de servei, i prevalia la llei i l'ordre abans que la prevenció, el control o la investigació de delictes (González Calleja, 2008:124).

5 L'ADOPCIÓ DE LES NOVES TÈNIQUES CRIMINALÍSTIQUES A LA POLICIA ESPANYOLA

La investigació criminal tal i com es coneix actualment, correspon a un conjunt de tècniques de caire científic i tecnològic que van anar apareixent a finals del segle XIX i inicis de segle XX. La seva aplicació va resoldre algunes de les principals preocupacions de les autoritats; la identificació dels reincidents i la tecnificació de la policia.

L'evolució i aplicació d'aquestes tècniques va lligada a la importància que va anar prenent la prova davant els Tribunals de Justícia i és paral·lel a tots els països occidentals (Lecina Calvo, 1998:8). La seva arribada no va suposar l'eliminació d'antics mètodes, sinó una adaptació en la qual van haver de participar persones procedents del món acadèmic i professional (Bertomeu Sánchez, 2018:196).

Les innovacions de caràcter processal com la presentació del detingut davant el jutge en un termini màxim de 24 hores, la publicitat del procés, la reestructuració dels òrgans judicials o l'aboliment de la tortura, entre d'altres, van ser conseqüència dels canvis socials i polítics que van tenir lloc a partir de la Revolució Francesa; en el cas d'Espanya, arran de la Constitució de les Corts de Cadis el 1812 (Turrado Vidal, 1985:17).

A aquestes reformes i a aquest canvi de pensament polític, es van sumar l'aparició de la fotografia, la introducció de la medicina legal, la dactiloscòpia i l'antropometria, novetats que es van divulgar ràpidament gràcies a les millores en la comunicació. També cal tenir en compte la importància de l'absorció d'aquests coneixements per part de científics espanyols, que van veure un munt de possibilitats i aplicacions per mirar de solucionar alguns dels problemes de la societat espanyola i la seva influència en els dirigents polítics de l'època.

5.1 Els inicis de la fotografia policial a Espanya

La tècnica fotogràfica va permetre resoldre dos aspectes, el primer dels quals era la identificació personal. Per resoldre'l, abans de l'aparició de la fotografia, s'havien proposat diferents mesures de caire documental com el de les Cèdules de Seguretat que tenien com a finalitat saber quins individus tenien un bon o mal comportament social però que va ser criticat pel seu caràcter arbitrari a l'hora d'expedir-los (Turrado Vidal, 1985:21). Antigament s'havien anat realitzant pràctiques diverses com mutilacions, marques, tatuatges... ja que a l'àmbit penal es necessitava establir un sistema inherent a la pròpia morfologia de la persona i que en certa manera fos conegut i comú per a tothom (Cabezas Esteban, 2010:59).

Aquesta situació feia que els cossos de seguretat de principis de segle XIX fossin incapaços de controlar i conèixer els delinqüents ja que aquests podien traslladar-se d'un lloc a l'altre i donar dades falses sense que la policia les pogués contrastar.

No es fins l'any 1839 amb l'aparició de la fotografia mitjançant el Daguerreotip⁸ que es veu una forma de poder identificar realment al delinqüent. El primer ús a nivell policial no queda clar, possiblement a Brussel·les el 1843 o a Lausana el 1854 (Cabezas Esteban, 2010:79).

Tot i tenir bons resultats inicials en la seva aplicació al món policial, el sistema va defallir a causa del ràpid creixement dels fitxers i la incapacitat per establir una classificació. A aquest problema s'hi afegiren els possibles canvis físics dels identificats propis de l'edat, de malformacions o d'amputacions (Lecina Calvo, 1998:9-10).

L'any 1882 es trobar una solució gràcies a la metodologia implantada per Bertillon i coneguda com sistema antropomètric. Pel que respecta a les fotografies, aquest sistema va marcar unes normes clares de com realitzar-les (llum, aparells, posició, mides, tipus...) i juntament amb la fotografia frontal que es feia habitualment, va afegir-hi una fotografia de perfil dret.

Tot i que a Espanya la fotografia de detinguts o presos amb finalitat identificadora comença a treballar-se l'any 1895 mitjançant el Gabinet Antropomètric i Fotogràfic de Barcelona, no és fins l'any 1912 quan s'instaura oficialment la ressenya de detinguts realitzant-se la primera d'aquestes en data 21 de desembre i que recollia dues fotografies, una de front i una de perfil dret amb la singularitat que s'hi afegia un cartell en el qual es significava la data, el lloc i el número de ressenya (Marcos Calama, et al., 2011:101).

Amb els negatius aconseguits es confeccionaven àlbums fotogràfics que es difonien a les diferents comissaries de manera que es feien servir per mostrar-los a les víctimes d'un il·lícit o per poder identificar a persones amb assenyalaments per part dels funcionaris policials.

La manera de realitzar les ressenyes va patir diferents canvis d'entre els quals destaca el de 1930, quan es descarta el sistema de Bertillon i es busca un de més pràctic en el qual es realitzen tres fotografies: frontal, perfil dret i semiperfil juntament amb una targeta amb l'empremta dactilar de l'índex dret a causa de la

8 Desenvolupat i perfeccionat per Louis Daguerre (1787-1851), basant-se en treballs previs de Joseph Nicéphore Niépce (1765-1833) es va donar a conèixer a l'Acadèmia de Ciències de França, va ser el primer procediment fotogràfic anunciat i difós oficialment

implantació de la tècnica dactiloscòpica, així com dades de filiació i descriptives de la persona (Marcos Calama, et al., 2011:101).

L'altre gran aportació que va fer la fotografia a la investigació criminal està directament relacionada amb la reproducció del lloc dels fets. Aquest aspecte ja havia estat observat en tractats respecte la resolució de delictes⁹, en aquest mateix sentit, la Llei d'Enjudiciament Criminal de 1882 també recollia en el seu articulat la importància de deixar constància gràfica de l'escenari del delicte, que es realitzava mitjançant aixecament de plànols, dibuixos o descripcions acurades.

Inicialment, la fotografia no es podia fer servir en el treball de camp a causa del volum de les càmeres, problemes d'il·luminació o la sensibilitat dels materials que s'utilitzaven, no era habitual que es realitzessin inspeccions oculars amb càmeres fotogràfiques tret que es tractés de fets de gran rellevància com l'assassinat d'Eduardo Dato el 1921 o el robatori del Tresor del Delfí el 1918 al Museu del Prado.

A partir de l'any 1923 es començaren a fer servir a Espanya les càmeres de mig format¹⁰ ja que podien ser transportades fàcilment amb un maletí i s'instal·laven al lloc mitjançant un trípode. Posteriorment i a mesura que la tecnologia anava avançant es van anar aplicant les diferents innovacions en aquest aspecte i que van facilitar la tasca policial.

5.2 El Gabinet Antropomètric de Barcelona

Al segle XIX la figura del delinqüent representa tot el que va en contra del sistema i focalitza tota l'atenció de les ciències normatives (Díaz de León, 2008, citat per Galindo Pérez, 2019:15). El criminal era quantificat pels sociòlegs mitjançant l'estadística i els moralistes justificaven el seu comportament a causa de la corrupció que portava el progrés (Galindo Pérez, 2019:16).

Contraria a aquesta forma de pensament va fer la seva aparició la Frenologia, disciplina fundada per Franz Joseph Gall i que posava en dubte el lliure albir ja

⁹ Veure apartat 1 del present treball

¹⁰ Càmeres de mida reduïda i que admetien negatius de 9 x12 cm. A l'inici de la fotografia policial, les càmeres que es feien servir s'anomenaven de Gran Format amb una mida de negatiu de 18x24 cm i que acostumaven a quedar-se a la galeria de ressenya.

que considerava que la personalitat i les tendències criminals podien ser estudiades i detectades segons la forma del crani. A Espanya, Mariano Cubí i Soler defensava aquests postulats i afirmava que hi havia homes que per les seves característiques morfològiques estaven determinades a cometre crims.

Els estudis encaminats a comprendre la qüestió criminal van anar expandint-se i creixent durant tot aquest segle i més enllà de buscar la seva comprensió en les ciències humanes, la psiquiatria, l'antropologia o la medicina, les explicacions es van centrar en posar com a principal causa els trets biològics dels delinqüents, de tal manera que van influir en l'ordre penal i les polítiques criminals europees (Galindo Pérez, 2019:16).

Aquest pensament es reafirmava en els treballs de Cessare Lombroso¹¹ i en especial en el seu llibre "*L'uomo delinquente*" de 1876 en el qual es donava sortida a l'antropologia criminal i a l'escola positiva del dret penal. El seu taller de proves eren les presons i als seus mesuraments trobava similituds amb les dels homes primitius¹². Tot i que es tractés d'un discurs esbiaixat fonamentat en dades empíriques, servia per diagnosticar els conflictes socials del moment entre burgesia i proletariat i legitimava a l'Estat com agent per reprimir els elements nocius de la societat, aquest pensament feia que els anarquistes fossin vistos com delinqüents violents, antisocials i malalts (Galindo Pérez, 2019:20).

Davant d'aquesta necessitat de conèixer i mesurar el delinqüent, l'antropometria va guanyar pes, definida com la ciència que estudia les mides de l'ésser humà aquesta havia sorgit inicialment a mitjans de S XVIII com a forma artística de coneixement del cos humà però arran de l'èxit de la frenologia i l'aparició de la criminologia que volia estudiar científicament els delinqüents i per la necessitat en el procés judicial de valorar els antecedents, la procedència social i altres, va guanyar importància en el plànol de les ciències experimentals. (Galindo Pérez, 2019:17).

L'any 1885 al Primer Congrés Internacional d'Antropologia Criminal, Biologia i Sociologia, Alphonse Bertillon va donar a conèixer el seu sistema antropomètric,

11 Lombroso, Cessare (1835-1909), metge i criminòleg italià i un dels màxims representants del positivisme criminològic, una corrent que defensava l'aplicació de les ciències naturals per explicar la delinqüència i que defensava que la conducta criminal està determinada biològicament.

12 Circumstància coneguda com atavisme i caracteritzada per la reaparició en algunes persones de trets salvatges.

conegut també com *Bertillonatge*. Aquest suposava una revolució tant pel seu mètode com pel sistema de classificació. Es basava en què l'estructura humana queda fixada als 20 anys i les dimensions són diferents per a cadascun de nosaltres de tal manera que no hi ha dos persones iguals.

Bertillon va marcar les pautes per realitzar els mesuraments i com fer-los constar a fitxes individualitzades amb una descripció acurada i va afegir-hi dues fotografies, una frontal i una altre de perfil dret. Aquest sistema va difondre's ràpidament per diferents països.

A Espanya, arran de les corrents de pensament existents, ja des de l'any 1845 s'havien començat a redactar fulls a les presons en els quals es donava informació del reclus amb l'objectiu que els reincidents no s'inscriguessin amb altres noms, sempre amb la clara intenció d'identificar-los plenament i evitar enganys i múltiples ressenyes. En aquest sentit, ja es recollien treballs de científics espanyols com Pedro Armengol i Cornet que esmentava la necessitat d'adjuntar fotografies dels reus a les seves fitxes i que va escoltar el govern mitjançant un Reial Decret de data 15 d'octubre de 1878 mitjançant el qual s'estableix el registre de penats però que no aconsegueix implantar-se per temes pressupostaris.

El 25 de juny de 1895 i davant d'un context social important a causa dels atemptats anarquistes, la influència de científics com Joan Soler i Roig o Ignacio Valentí i Vivó que impulsaven la implantació de l'antropologia criminal i el ressò dels moviments i pensaments internacionals que propugnaven una modernització dels presidis, el Governador Civil de Barcelona va inaugurar el primer Gabinet Antropomètric d'Identificació d'Espanya malgrat que el bertillonatge ja s'havia establert oficialment mitjançant Reial Decret de 29 de juliol de 1892 (González Calleja, 1998:272; Galindo Pérez, 2019:41).

Aquest gabinet es va dotar d'una *Cartilla Instructiva* creada exclusivament per al personal del cos d'Ordre Públic ja que es donava una gran importància a aquest sistema com ajuda en les investigacions criminals i identificació dels delinqüents de tal manera que era assenyalada com una auxiliar de la justícia.

Aquesta cartilla seguia pas a pas les instruccions del sistema Bertillon juntament amb una avaluació segons percebia a l'individu el seu examinador. Aquesta fitxa era de confecció obligatòria per als detinguts governatius o reclamats

en altres províncies i només es facilitaven les fotografies a les autoritats governatives, forces policials o autoritats judicials.

El gabinet va suposar una prova clara del concepte de la defensa social. La cartilla i el positivisme van esdevenir armes per mantenir sota control l'estructura social (Galindo Pérez, 2019:52).

L'èxit del gabinet de Barcelona va augmentar la voluntat d'expandir aquest sistema arreu del territori espanyol i la seva implantació a les presons. Els estudiants d'aquesta ciència havien de fer pràctiques i desenvolupar els seus estudis a les mateixes presons, destacant la Model de Madrid.

Tot i tenir el suport del Ministeri de Gràcia i Justícia, com en d'altres països, aquest sistema va haver de superar diferents problemes com la manca de pressupost, el poc interès de les autoritats locals, la manca de personal qualificat i les discrepàncies de personalitats diverses que el veien com un sistema vexatori, especialment per a dones o presos preventius (Bertomeu Sánchez, 2018:153).

A inicis de segle XX, tot i que aquest sistema era reconegut per la seva eficàcia, va resultar incapaç de detectar els reincidents, per la qual cosa, el 1901, Javier González de Castejón y Elio, Ministre de Gràcia i Justícia, va projectar una nova reorganització del sistema. D'aquesta manera va néixer el Servei Central d'Identificació, dirigit per Federico Olóriz Aguilera. Es va crear una escola en la qual es realitzaven formacions anuals, amb l'objectiu d'instruir als funcionaris de presons en les tècniques antropomètriques. Aquesta reorganització va fer que a la llarga, el gabinet antropomètric de Barcelona, passés a dependre de la Presó Model.

L'expansió d'aquest sistema va fer que l'any 1909 es disposés de 52 gabinets amb més de 78.344 targetes i que entre els anys 1896-1903 es detectessin més de 1.400 reincidents. Tot i així, a causa de l'aparició de noves tècniques d'identificació com la dactiloscòpia i errades significatives en la identificació de persones, l'antropometria va ser substituïda.

5.3 La dactiloscòpia a Espanya

La dactiloscòpia forma part de la biometria, una ciència basada en el reconeixement d'una característica física o biològica per identificar a una persona¹³. Identifica els dibuixos, coneguts també com crestes papil·lars dels dits de les mans, únics per a cada ésser humà, no canvien amb el pas dels temps i són immutables, per la qual cosa, l'aparició d'aquest sistema va suposar una autèntica revolució pel que fa a la identificació de les persones.

L'ús de la impressió de les empremtes dactilars ja ha estat documentat des de fa milers d'anys, existeixen terrisses babilòniques amb aquest tipus de marques, pises xineses, etc., i com a mitjà d'identificació, es considera que els xinesos haurien estat els primers a fer-les servir ja que es conserven documents oficials amb impressions dactilars (Barnes, 2017:13-14).

Els científics europeus ja van començar a estudiar la pell a mitjans de segle XVII però no és fins el segle XIX, per part de Johannes Purkinje, un professor d'anatomia de la Universitat de Breslau, que el 1823 donava a conèixer les primeres bases dels dibuixos dactilars amb una finalitat identificadora i realitzava una primera classificació. Més endavant, el 1858, William J. Herschel, Governador de Bengala, va descobrir la individualitat i la immutabilitat de les impressions i les va utilitzar per primera vegada com a eina d'identificació personal, aplicant-ho a les presons.

L'any 1888, arran de les publicacions de Francis Galton¹⁴ i a la seva conferència a la Royal Institution de Londres en la qual provava el que ja havia esmentat Herschel, el sistema dactiloscòpic va guanyar punts per a la seva validesa científica.

A Espanya aquesta tècnica va començar-se a aplicar en l'àmbit policial gràcies als treballs desenvolupats per Federico Olóriz Aguilera i a les relacions que aquest va mantenir amb Juan Vucetich.

¹³ Definició d'INTERPOL: <https://www.interpol.int/es/Como-trabajamos/Policia-cientifica/Huellas-dactilares>.

¹⁴ Galton, Francis (1822-1911), antropòleg britànic que arran de la lectura dels treballs de Faulds i Herschel respecte a dactiloscòpia inicia els seus estudis en aquesta camp. El 1892 publica el llibre "*Fingerprints*" en el qual afirma la invariabilitat de les empremtes dactilars i aplica per primera vegada el mètode científic en la primera classificació dels patrons digitals.

Hi ha autors que esmenten que va ser Locard¹⁵ qui la va introduir arran de la publicació dels “*Archives d'Anthropologie Criminelle*” el 1903, però Anton y Barberà (2018:19) ho desmenteix ja que el 1902, gairebé 20 mesos abans de la publicació del treball de Locard, la revista espanyola “*Alrededor del mundo*” ja parlava dels treballs d'Olóriz Aguilera en aquest camp i feia una descripció del sistema en només dues pàgines.

Juan Vucetich (1858-1925) funcionari de la policia argentina, va rebre l'encàrrec d'organitzar una oficina d'identificació l'any 1891. Poc abans, a Buenos Aires, ja s'havia obert un gabinet sota la influència dels estudis de Bertillon. Vucetich va veure que aquest sistema era poc eficient i que es necessitava de personal altament qualificat.

Arran de la lectura dels treballs d'Henry de Varigny¹⁶, que a la seva vegada descrivia els treballs de Galton, va idear un sistema de classificació d'empremtes digitals als detinguts que reflectia en una fitxa amb 10 impressions dactilars i algunes mesures corporals, a les quals va incloure un tipus de classificació de creació pròpia i que va començar a difondre internacionalment a partir del 1901. Aquesta difusió li va permetre contactar amb personatges il·lustres com Bertillon o Lombroso i amb diferents funcionaris policials i participar en congressos científics.

Federico Olóriz Aguilera (1855-1912), metge de professió, realitzava estudis anatòmics relacionats amb l'antropometria de Bertillon a centres penitenciaris, fet que li va permetre guanyar reconeixement científic a nivell nacional i internacional.

Nomenat cap del Gabinet d'Identificació de Madrid del Servei Penitenciari, entre els anys 1902-1903 va desenvolupar un sistema mixt de classificació per empremtes i índex cefàlic, senzill, econòmic i eficaç.

A diferència de Vucetich, no volia deixar de banda l'antropometria, ja que creia que la dactiloscòpia només permetria obtenir indicis que haurien de ser confirmats posteriorment (Bertomeu Sánchez, García Ferrari; 2018:138).

15 Locard, Edmond (1877-1966) Criminalista francès i creador el 1910 dels quatre principis bàsics de la criminalística; transferència, correspondència, reconstrucció i probabilitat.

16 Varigny, Henry Crosnier (1855-1934), metge i doctor en ciències naturals que va realitzar una gran tasca de divulgació científica.

En aquest ambient de divulgació científica, Vucetich i Olóriz van entrar en contacte. Anton y Barberà (2018:23) esmenta que és a partir de 1903, en una presentació d'Olóriz respecte la identificació dactilar de joves, en el XIV Congrés de Medicina de Madrid. En aquest s'hi trobava el metge argentí Domingo S. de Cavia, que va parlar-li de les investigacions de Vucetich i va actuar d'intermediari fent-los arribar els seus estudis. Així mateix, Anton y Barberà (2018:23) destaca el fet que Olóriz només havia tingut presents els estudis de Galton i no els d'altres científics del moment que s'interessaven per aquesta disciplina.

Per altra banda, Bertomeu Sánchez i García Ferrari (2018:140), arran de l'estudi de la correspondència mantinguda entre tots dos, esmenten que el contacte es va realitzar mitjançant la mediació de Telesforo de Aranzadi¹⁷ el 1906.

Ambdós comencen a intercanviar-se els seus treballs, alguns dels quals estaven restringits als cossos policials. Aquests contactes es realitzaven principalment mitjançant correspondència, però de vegades es perdien les cartes per la qual cosa, la figura de l'intermediari es va fer cabdal entre aquests, ja que es podia trametre la informació i donar les instruccions de forma més precisa i detallada (Bertomeu Sánchez, García Ferrari; 2018:141).

L'any 1907, Olóriz Aguilera va adoptar el sistema de classificació dactilar de Vucetich amb alguns lleugers canvis en la terminologia que permetien una millor internacionalització. Inicialment Olóriz Aguilera va aplicar-lo a les presons, i després de comprovar el seu bon funcionament, va començar a introduir aquesta tècnica en el context policial, aprofitant-se de les reformes dutes a terme entre els anys 1907-1909. D'entre aquestes reformes, destacava la creació de les escoles de policia de Madrid i Barcelona, on donava lliçons d'antropometria i fotografia, fet que va ajudar a difondre i implantar aquesta tècnica als cossos policials espanyols.

Immers en aquesta dinàmica d'estudi, Olóriz Aguilera va detectar nous problemes que el van obligar a diversificar les seves investigacions de tal manera que, a partir de 1908, va realitzar noves classificacions d'empremtes. Aquesta classificació tenia com objectiu extreure les empremtes localitzades al lloc on s'havia comés un delictes per poder identificar a l'autor (Bertomeu Sánchez, García Ferrari; 2018:144).

17 De Aranzadi, Telesforo (1860-1945). Científic espanyol, especialista en antropologia, botànica i zoologia.

Els intercanvis constants amb Vucetich els van fer veure la necessitat d'establir un sistema universal d'identificació dactilar, per la qual cosa van difondre les seves propostes als seus col·legues i a diferents cossos policials amb la idea de formar els seus agents amb la pretensió d'establir una xarxa de col·laboració i d'intercanvi d'informació a nivell internacional i que permetés identificar a les persones arran de l'augment dels moviments migratoris del moment (Bertomeu Sánchez, García Ferrari; 2018:148).

De forma paral·lela a la seva aplicació en el món criminal, es va plantejar el seu ús en la vida civil, introduint les empremtes en una mena de targeta d'identificació i va elaborar una primera proposta que es va presentar al ministre Juan de la Cierva, el seu principal avalador polític. Va formar a policies en la pràctica i realització d'aquest document amb la intenció de crear un registre nacional d'identitat que finalment no va tirar endavant. Tot i així, aquest projecte va establir les bases pel que seria el futur DNI instaurat a l'etapa de la dictadura franquista (Antón y Barberá, 2018:28).

El 1910 ja s'havien establert els principals usos de les empremtes dactilars tant en l'àmbit civil com en el policial però per dur a terme la seva implantació havien de convèncer a tres focus de resistència: *acadèmics, identificats i identificadors* (Bertomeu Sánchez, García Ferrari; 2018:149).

Al món acadèmic van topar amb la forta implantació que tenia l'antropometria com a mètode identificador. Un enfrontament que va ser força violent a Argentina o Uruguai, ja que la dactiloscòpia havia sorgit a Argentina en un ambient policial i no acadèmic, a diferència de l'antropometria. A Espanya aquest cas no es va donar gràcies a la posició privilegiada d'Olóriz Aguilera com a científic reputat tot i trobar-se amb algunes oposicions, essent un clar exemple la incredulitat d'Aranzadi, que dubtava de la rapidesa i l'eficiència del sistema dactiloscòpic com eina identificadora i qüestionava els seus pilars bàsics: la individualitat i la inalterabilitat (Bertomeu Sánchez, García Ferrari; 2018:150).

Aquest debat va continuar més enllà de la mort d'Olóriz Aguilera ja que el 1913, Fructuoso Calpena, membre de l'Institut de Criminologia de Madrid, va mostrar els mateixos dubtes que Aranzadi i plantejava la implementació de certes limitacions en el seu us.

Pel que fa als identificadors, els principals problemes esdevingueren arran de l'elecció dels sistemes de classificació, ja que a Barcelona, el director de l'escola de policia, Francesc Molins, havia estat format a Anglaterra amb el sistema dactiloscòpic d'Henry a la qual cosa se li va sumar la constitució de la *policia burgesa*¹⁸ dirigida per Charles Arrow. Això va fer que es comencés a fer servir el sistema dactilar anglès, mentre que a la resta de gabinets i comissaries, es treballava amb el sistema creat per Olóriz¹⁹.

Per tal de demostrar la seva agilitat i eficiència, va convocar a policies que havien après el sistema de Scotland Yard que van comparar ambdós sistemes. El resultat va ser la confecció d'un informe favorable envers el sistema Olóriz-Vucetich adreçat al ministeri²⁰.

L'altre focus de resistència venia per part de les persones que havien de ser identificades de cara a una vesant civil dintre del projecte de la targeta d'identificació. Els identificats veien que aquest sistema, de la mateixa manera que l'antropometria, s'aplicava al món criminal i marginal, la qual cosa provocava rebuig. En aquest mateix sentit, l'any 1931 amb l'arribada de la República, un Decret va ordenar inutilitzar les fitxes dactiloscòpiques i biogràfiques de sindicalistes i activistes. A Argentina, en canvi, aquesta resistència va ser menor ja que es va associar ràpidament amb l'ampliació de drets polítics (Bertomeu Sánchez, García Ferrari; 2018:152).

Per fer front a aquestes resistències i legitimar l'ús de la dactiloscòpia Olóriz Aguilera va realitzar diferents congressos, ponències, cursos, demostracions i petites publicacions de caire policial que ajudaven a la seva divulgació cap els funcionaris.

18 Anomenada així per part dels republicans i sindicalistes. (González Calleja, Eduardo; 1998)

19 Inicialment, l'aplicació de les empremtes dactilars es va iniciar a Buenos Aires per part de Vucetich i a Scotland Yard de la mà d'Edward Henry. Tots dos desenvoluparen el sistema de classificació de Galton fins a obtenir un propi i que es va anar adaptant pels diferents països a mesura que aquesta tècnica s'anava difonent i guanyant solidesa. El sistema Vucetich va tenir més tirada a països llatinoamericans i el d'Henry a països anglosaxons i del nord d'Europa.

20 Per conèixer més veieu: Antón y Barberà, Francisco.: "Contribución española al auge en el uso de la dactiloscopia" (2018), Gaceta Internacional de Ciencias Forenses ISSN-e 2174-9019, núm. 27(abril-junio) 2018, pp.18-50; Holder, Eric H; Robinson, Laurie O., Laub, John H: "El libro de referencia de las huellas digitales", Departamento de Justicia de los Estados Unidos, Oficina de Programas de Justicia (2017)

A Espanya, també va comptar amb el suport del metge forense Antonio Lecha Marzo que no solament mantenia contactes amb aquestes dos sinó que també realitzava publicacions o contactava amb altres especialistes d'arreu d'Europa per explicar les innovacions i l'eficiència del sistema dactiloscòpic espanyol.

En aquest mateix sentit, l'ajuda de Vucetich va ser cabdal, ja que després de retirar-se va realitzar una gira per diferents països. En el cas d'Espanya es va entrevistar amb Ramón Méndez Alanís el nou cap de la policia, escollit pel mateix Juan de la Cierva per reorganitzar la policia, que va donar el seu vist -i-plau a un manual destinat a la vigilància i identificació dels delinqüents que Olóriz Aguilera va confeccionar conjuntament amb diferents oficials de policia.

Després de la mort d'Olóriz Aguilera el 1912 i la posterior de Lecha Marzo, fan finalitzar les discussions científiques respecte la validesa de les empremtes dactilars plantejades pel possible marge d'error en les identificacions criminals i les aplicacions en l'àmbit civil, probablement a causa que a Espanya i a la resta de països en els quals s'estava aplicant la dactiloscòpia, ho feia dins de l'àmbit policial i no l'acadèmic (Bertomeu Sánchez, 2018:220), tot i així, la dactiloscòpia espanyola va agafar ressò a nivell internacional gràcies al seu èxit en les identificacions de reincidents i en la continuïtat que van tenir els treballs d'Olóriz Aguilera amb els següents d'Antonio Lecha Marzo i Victoriano Mora entre d'altres (Antón y Barberà, 2018:33).

5.4 La introducció de la Medicina Legal

Definida com una especialitat mèdica dedicada a l'estudi i investigació del cadàver d'una persona amb la finalitat d'esbrinar les causes de la mort. Va sorgir arran de la necessitat d'establir una unió entre la medicina i el dret davant dels problemes mèdics plantejats per l'administració de justícia (Castellano Arroyo, 2012:1).

Es considera que el naixement científic d'aquesta disciplina va tenir lloc el 1532 arran de la promulgació de la *Constitutio Criminalis Carolina*, una legislació en la qual es fixaven els elements essencials per la comprovació de cada delictes i es donava un paper significatiu a diferents figures mèdiques (Castellano Arroyo, 2012:1).

Els estudis de Medicina Legal no es van realitzar a Espanya fins a mitjans de segle XIX. El 1843 es van crear les dues primeres facultats a Madrid i Barcelona a les quals ja constava aquesta disciplina en el seu pla d'estudis. En l'àmbit legislatiu, a la Llei de Sanitat de 1855, promoguda per qui va ser el principal impulsor d'aquesta disciplina, Pedro Mata i Fontanet (1811-1877), es creava la figura del facultatiu forense davant la necessitat de disposar de metges especialitzats que col·laboressin amb l'Administració de Justícia i per defecte als cossos policials (Castellano Arroyo, 2012:1).

La figura del metge forense Antonio Lecha Marzo, que va formar part del professorat de l'escola de policia de Madrid, és cabdal en el naixement de la policia científica a Espanya arran dels seus diferents treballs envers la dactiloscòpia, la detecció d'empremtes de sang i semen, la tanatologia i les noves tendències de la medicina legal de principis de segle XX, essent un dels més coneguts el publicat el 1907 "*Coneixements sobre la policia judicial científica*".

En aquest treball considerava que la nova policia científica havia de reunir els coneixements de la moderna criminologia i la criminalística ja que les noves ciències i tècniques emprades estaven ajudant a canviar els procediments d'investigació judicial de tal manera que el focus d'atenció de les investigacions es desplaçava del cos de la víctima cap el lloc dels fets on es troben indicis inculporis (Bertomeu Sánchez, 2018:2).

6 CONCLUSIONS

A partir del balanç que s'ha dut a terme, es pot considerar que la policia científica neix a Espanya sota dues principals necessitats: la voluntat de disposar d'un cos policial format i eficient i per l'altra, la necessitat de controlar i identificar als individus que consideren subversius.

A l'increment considerable de l'activitat delictiva, provocada en certa mesura pel ràpid creixement de les ciutats i de la població, se li va afegir la forta activitat política contrària al règim de govern, per la qual cosa, al llarg del segle XIX i el primer terç del segle XX, es van buscar diferents fórmules per establir un model policial destinat a la preservació de l'ordre públic. Aquesta recerca va finalitzar amb la creació de la Policia Governativa el 1908, que es va mantenir pràcticament sense canvis en la seva estructura fins l'any 1986.

La consolidació del model policial va confluir amb la necessitat d'identificar als individus assenyalats com un perill social. L'aparició de la frenologia i més endavant de l'antropometria i la seva acceptació en la comunitat científica van fer que els poders públics veiessin aquestes tècniques com una bona eina de control social que servia per identificar als subversius.

Aquestes tècniques van començar a aplicar-se als centres penitenciaris que estaven controlats pel govern i tenien una relació directa amb els cossos policials, que rebien la informació reflectida a les fitxes antropomètriques dels presos i van començar així a ampliar les seves bases de dades. Aquesta vegada de forma més fiable que en períodes anteriors, ja que disposaven de descripcions acurades, noms i fins i tot de fotografies.

Aquesta onada científica va fer que creixés l'interès per la identificació de l'individu i que es desenvolupessin noves tècniques, essent la més destacada la dactiloscòpia, que per la seva major fiabilitat científica, va desbancar a l'antropometria.

Independentment de les diferències en el desenvolupament econòmic i social d'Espanya envers altres països del seu entorn, aquesta onada científica va arribar pràcticament de manera simultània, aplicant-se les diferents tècniques en els gabinets d'identificació i formant als treballadors de presons i als membres dels cossos policials. Aquesta difusió va donar bons resultats pel que fa a la identificació de persones i a la resolució de delictes.

L'evolució tècnica i la necessitat de formació i especialització va fer que els cossos policials veiessin necessària la formació específica dels seus agents en aquestes tècniques, no només en la formació bàsica que es realitzava a les escoles de policia de Barcelona o Madrid, sinó en d'altres formacions més acurades. Aquests agents, especialitzats en aquestes matèries identificadores i de recerca d'indícis, van donar suport als agents investigadors dels delictes, especialment a partir del 1911 amb la creació del Gabinet Central d'Identificació o el 1921, amb la creació del Laboratori de Tècnica Policial, els quals van dotar als agents de les eines necessàries per recavar tot els elements indiciaris en l'escena d'un crim, donant així inici a la policia científica a Espanya.

7 BIBLIOGRAFIA

- Antón y Barberà, Francisco (2018). *Contribución española al auge en el uso de la dactiloscopia* (2018), Gaceta Internacional de Ciencias, núm. 27(abril-juny), pàg.18-50.
- Bertomeu Sánchez, José Ramón (2018). *Proteger al bueno, perseguir al malo: Federico Olóriz (1855-1912) y la dactiloscopia en España*, revista AYER, núm. 111, pàg. 195-223.
- Bertomeu Sánchez, José Ramón; García Ferrari, Mercedes (2018). *Huellas dactilares a través del mundo transatlántico: las vidas paralelas de Juan Vucetich y Federico Olóriz*. Dynamics: Acta hispanica ad medicinae scientiarumque historiam illustrandam, pàg. 131-162.
- Bertomeu Sánchez, José Ramón, Fuentes, Mabel (2018). *Antonio Lecha Marzo: ciencia, medicina y ley a principios de siglo XX*. Institut de Història de la Medicina i de la Ciència "López Piñero". Palau de Cerveró, Universitat de València. Exposició envers Antonio Lecha Marzo.
- Cabezas Esteban, Pedro (2010). *La Investigación del crimen a través de los tiempos*. UAB. Departamento de Derecho Público y Ciencias Histórico-Jurídicas.
- Castellano Arroyo, María (2012). *La construcción de la Medicina Legal y Forense en España: Después de ciento setenta años, una tarea inacabada*. Discurs de la presa de possessió a la Real Academia Nacional de Medicina de España.
- Dalmau i Ribalta, Antoni (2012). *La oleada de violencia en la Barcelona de 1904-1908*, (2012), Ayer núm. 85, pàg.157-173.
- Fernández Barallobre, José Eugenio (2021). *Historia de la Policía Nacional: desde su fundación en 1824 hasta la actualidad*, Madrid, Ed. La Esfera de los Libros.
- Galeano, Diego (2007). *En nombre de la seguridad: Lecturas sobre policía y formación estatal*. Cuestiones de Sociología. Revista de estudios sociales, núm. 4, pàg. 102-125.
- Galindo Pérez, Miguel Adolfo (2019). *El control científico del delincuente en la transición al siglo XX: El caso de los gabinetes antropométricos de Barcelona (1895-1918)*, Colombia, Grupo Editorial Ibáñez.

- González Calleja, Eduardo (1994). *La Razón de la fuerza: Una perspectiva de la violencia política en la España de la Restauración*; revista Ayer núm. 13, pàg. 85-113.
- González Calleja, Eduardo (1998). *La Razón de la fuerza. Orden público, subversión y violencia política en la España de la Restauración (1875-1917)*; Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1998.
- González Calleja, Eduardo (2008). *La política de orden público en la Restauración*, UNED. Espacio, Tiempo y Forma Serie V. Historia Contemporánea tomo. 20, pàg.93-127.
- Holder, Eric H; Robinson, Laurie O., Laub, John H; Barnes, Jeffery G. (2017). *El libro de referencia de las huellas digitales*, Departamento de Justicia de los Estados Unidos, Oficina de Programas de Justicia.
- Lecina Calvo, Manuel (1998). *Pequeña historia de la Policía Científica en España*, Ciencia Policial núm. 41, pàg.7-42.
- López Garrido, Diego (1987). *El Aparato Policial en España: historia, sociología*, Barcelona, Ed. Ariel.
- Marcos Calama, Antonio; Reñones Fulgueral, José Francisco, Polvorosa Zamora, José Vicente (2011) *Imagen Forense a Policía Científica: 100 años al Servicio de la Justicia*, Madrid, Ministerio del Interior, secretaría general Técnica; pàg. 97-123.
- Moral Ruiz, Joaquín del.; Pro Ruiz, Juan y Suárez Bilbao, Fernando: *Estado y territorio en España: 1820-1930: La formación del paisaje nacional*, Madrid, Ed. Catarata.
- Morales Villanueva, Antonio (1989). *Evolución de la Administración Policial*, Revista de Administración Pública, Núm. 118, Enero/Abril, pàgs.347-410.
- Otero Soriano, José Miguel (2011): *Introducción y Notas Históricas a Policía Científica: 100 años al Servicio de la Justicia*, Madrid, Ministerio del Interior, secretaría general Técnica; pàg. 15-37.
- Palacios Cerezales, Diego: (2004). *Régimen, orden público y movilización. España y Portugal en el primer tercio del siglo XX a Elites y poder. La crisis del sistema liberal en Portugal y España (1918-1931)*, pàg. 449-479, Publicações do Cidehus, Edições Colibri,
- Ponce Alberca, Julio (2017). *Violencia Política y orden público en la España de la Primera Mitad del Siglo XX. Un ensayo Interpretativo*, Stud. Hist. Hª Cont. 35, pàg. 109-134, Ediciones Universidad de Salamanca.

- Requena Hidalgo, Jesús (2003). *Transformaciones urbanas y policía en la Barcelona del siglo XI a Mélanges de l'École française de Rome. Italie et Méditerranée* núm. 2, pàg. 827-844.
- Turrado Vidal, Martín (1985). *Historia de la Investigación Criminal*, Madrid, Dirección General de la Policía. Separata de Policía: revista Técnico-Profesional. Informe Monográfico núm. 6.
- Turrado Vidal, Martín (1991). *Estudios sobre historia de la Policía. Vol. I-II*, Madrid, Ministerio del Interior, Secretaría General Técnica.
- Turrado Vidal, Martín (1996). *La prevención del delito. La policía de barrio*. Revista Ciencia Policial núm. 38, sept-oct, pàg. 9-26.
- Turrado Vidal, Martín (2000). *La Policía en la historia Contemporánea de España, 1766-1986*, Madrid, Ministerio del Interior. Dykinson.
- Turrado Vidal, Martín (2020). *Historia de la Policía Española*", H50 Digital Policial.